



“HAYRAT UL-ABROR” DOSTONIDA MAQOLATLARNING TARBIYAVIY AHAMIYATI VA INSONIY FAZILATLAR BAYONI

Ilmiy rahbar: Jamoliddin Temirov Elmirza o‘g‘li

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

1-son o‘zbek va xorijiy tillar kafedrası o‘qituvchisi

Xamidov Ozodbek Ulug‘bek o‘g‘li,

Qosimov Javohir Alimovich

Toshkent davlat tibbiyot universiteti talabalari

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada “Hayrat ul-abror” dostonining ma’no nozikliklarini ochib berishda faol qo‘llangan hikoya va maqolatlarning bugungi kunga oid tarbiyaviy ahamiyati xususida so‘z yuritilgan. Maqola davomiyligida xulosaviy qarashlar ham o‘z ifodasini topgan.

АННОТАЦИЯ: В данной статье говорится о воспитательной значимости рассказов и статей, которые активно используются для раскрытия тонкостей эпоса «Хайрат уль-Абдор». В продолжении статьи также высказаны заключительные мнения.

ANNOTATION: This article talks about the educational significance of the stories and articles that are actively used to reveal the subtleties of the "Hayrat ul-Abror" epic. In the continuation of the article, concluding views are also expressed.

KALIT SO‘ZLAR: Tarbiyaviy maqsad, “Hayrat ul-abror, obrazlar tizimi, odob falsafasi, Quroni karim, oyat, hadis, axloq.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Образовательная цель, «Хайрат уль-Абдор», система образов, философия нравов, Священный Коран, аят, хадис, мораль.

KEY WORDS: Educational purpose, "Hairat ul-Abror, system of images, philosophy of manners, Holy Qur'an, verse, hadith, morality.

Buyuk shoir va mutafakkir Hazrat Alisher Navoiy umumbashariyat madaniy xazinasidan munosib o‘rin olgan o‘lmas asarlarini aynan ona tilimizda yaratib, uning shuhratini butun dunyoga tarannum etdi. Ham adabiy va ilmiy asarlari, ham go‘zal insoniy fazilatlar bilan barchaga o‘rnak bo‘lib kelayotgan Alisher Navoiyning rang-barang ijodi barcha davrlar uchun dolzarbdir.

Alisher Navoiy asarlarini tadqiq etish, kompozitsion jihatlarini, obrazlar tizimi, g‘oyalari, shoir mahorati va ilmiy faoliyatini o‘rganish, she’riy asarlarining mukammal nasriy matnini yaratish borasidagi izlanishlar turli davr adabiyotshunosligining dolzarb vazifasi hisoblangan. Shu jumladan, “Hayrat ul-abror” dostonini o‘rganish, doston tarkibidagi hikoyatlar badiiyatini tahlilga tortish bir qator adabiyotshunos olimlarning diqqat markazida turgan.





“Hayrat ul-abror”ning ilmiy-tanqidiy matni borasida adabiyotshunoslar S.Muttalibov, P. Shamsiyev, A. Hayitmetovlarning ilmiy tadqiqotlari ahamiyatga molik. Bundan tashqari, A.Qayumov, N.Komilov, A.Abdug‘afurov, I.Haqqulov va boshqa bir qator olimlar ijodida “Hayrat ul-abror” va undagi ilgari surilgan masalalar, insoniylik g‘oyalarining tasvirlanishi, badiiy tasvir vositalari, obrazlar tizimi, muallifning timsol qo‘llashdagi mahorati mohirlik bilan ochib berilgan.[1]

Ma’naviy merosimiz durdonalari orasida Navoiy ijodi alohida o‘rin tutadi “Xamsa”ning birinchi dostoni “Hayrat ul-abror” dagi olti maqolat inson bezagi va ma’naviy boyligi bo‘lgan insoniy fazilatlar ta’rifiga bag‘ishlangan bo‘lib, ular saxovat, odob, qanoat, vafo, ishq, rostlik va ilmlilik fazlidan bahs yuritadi. Shu bilan birga, ularning ziddi bo‘lgan tuban fe‘llar qoralanadi. Navoiy har bir bobda shu xislatlar to‘g‘risida alohida fikr bildirib, shunga mos ibratli hikoya ham keltiradi.

Buyuk mutafakkir dostonni yaratishda musulmon dinining muqaddas kitobi-Qur’on-u karim oyatlari va hadisi shariflardan o‘rinli foydalangan va yuksak she’riy san’at namunalarini namoyish qilganini ko‘rishimiz mumkin. Shoirning saxovat haqidagi qarashlaridan uning qanchalik islom dini va tasavvuf ta’limotini chuqur bilganligini anglash mumkin. Saxovat haqida fikrlar Navoiyning deyarli barcha asarlarida uchraydi, Masalan “Mahbub ul-qulub” asarida ham kasblar odobi haqida so‘z yuritganda saxovatga alohida to‘xtalib o‘tadi.

Oni saxiy anglag‘il, ey hushmand,
Kim oni davlat qilibon sarbaland.
Holi agar yaxshi durur, gar taboh.
Kimsadin etmas tamai molu joh.

Ushbu baytlar Quron karimning quyidagi oyati mazmuni asosida yozilgan:

“Ular (taqvodorlar) farovonlik va tanglik kunlarida ham xayr-sadaqa qiladigan, g‘azablarini yutadigan, odamlarni (xato va kamchiliklarini) afv etadiganlardir. Alloh ezgulik qiluvchilarni sevar” (Oli Imron, 134).

“Hayratul-abror” dostonining oltinchi maqolati odob va hayo ta’rifiga bag‘ishlangan. Unda Navoiy ushbu xislatlar tufayli odam ulug‘lik va kamolotga erishmog‘i mumkinligi haqida so‘z yuritib, so‘zining isboti uchun oyni misol qilib keltiradi.

Chunki tavezga ham o‘ldi hilol,
Bo‘ldi fuzunroq anga har kun kamol.

Osmonda yangi ko‘ringan oyga e’tibor qaratgan bo‘lsangiz xuddi bukilib ta’zim qilib turgan o‘roq shaklida namoyon bo‘ladi. U kun sayin kattalashib, nihoyat, to‘lin oyga aylanadi. Shoir uning kamol topishiga ana shunday tavoze sabab bo‘lganini go‘zal tarzda ifodalagan. Inson qachonki bilim bilan to‘lsa, oy kabi yorug‘ bo‘lishiga nozik ishoradir.

Shuningdek, Navoiy behuda kulgini hayosizlik belgisi sifatida qarab, odamlarni undan qaytaradi.





Tarki adabdin biri kulgudurur,
Kulgu adab tarkiga belgidurur.

Alisher Navoiy hayoni ta'riflash davomida quyidagi hadis mazmunini badiiy uslub bilan targ'ib qilganini ko'ramiz : "Abdulloh ibn Umar rivoyat qiladilar: "Rasululloh (s.a.v) ukasini ortiqcha hayoli ekanligida ayblab, "Senga bu hatto zarar keltira boshladi!" deb turgan bir odamning yonidan o'tayotib: "Uni o'z holiga qo'y, hayo imondandir! " –dedilar. (ya'ni imon qanchalik kuchli bo'lsa, hayo ham shunchalik kuchli bo'ladi)".

Mutafakkir qanoat xususida maxsus to'xtalganda bir tomondan "sabrning tegi oltin" degan xalq maqoliga ishora qilsa, ikkinchi tomondan Qur'oni karimning Oli Imron surasi 200-oyatini eslatadi:

"Ey, imon keltirganlar! Sabr qilingiz, bag'rikeng bo'lingiz va (Alloh yo'liga) taxt bo'lib turingiz va Allohdan qo'rqingiz, zora (oxiratda najot topsangiz)".

Mazkur oyatda sabr-qanoatli bo'lishga targ'ib qilinib, sabr najot keltirishi ta'kidlansa, Navoiy qanoat orqali boylikka erishiladi, deb ikki dunyo saodatini nazarda tutadi:

Kimgaki ish bo'ldi qanoat fani,
Bilki, ani qildi qanoat g'ani.

Ya'ni: Kimki qanoatni o'ziga kasb qilgan bo'lsa, bilki qanoat uni boy qiladi.

Bundan tashqari Navoiy farzandga to'g'ri tarbiya berishga ahamiyat qaratib, unga yoshligidan rostgo'ylik, va'dasiga vafo qilish kabi fazilatlarni o'rgatish bilan bir qatorda farzandni ilmi qilishga ko'proq e'tibor qaratish kerakligini alohida ta'kidlab o'tadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, "Hayrat ul-abror"ning biz tilga olgan maqolatlaridan inson uchun zebu ziynat hisoblangan fazilatlarni o'rganishimiz mumkin. Navoiy chin insoniy fazilatlar –karam, odob, qanoat, vafo, ishq, rostlik, ilmlilik kabilarni yorqin badiiy bo'yoqlarda tasvirlaydi. Ayni paytda bu fazilatlarni ziddi bo'lgan baxillik, odobsizlik, tama, egrilik, yolg'on va jaholat kabi axloqlarni qattiq qoralaydi. Bu hikoyatlar orqali biz yoshlar o'zimizga ko'p ibrat olsak bo'ladi. Bunga qo'shimcha qilib, Jaloliddin Rumiyning odob haqida aytilgan chiroyli fikrini keltirib o'tmoqchiman. "Ey Musulmon! Odob nima deb so'rasang, bilki, odob–har beodobning odobsizligiga sabr qilishdir".





Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Qayumov A.Asarlar. O‘n jildlik.1- jild,1-kitob. Toshkent.2008.
- 2.Abdug‘afurov A. Buyuk beshlik saboqlari.Toshkent.1995.
3. Haqqulov I. Zanjirband sher qoshida.Toshkent.1989.
- 4.O‘zbek xalq maqollari.-Toshkent: Sharq, 2012.
- 5.Alisher Navoiy. Xamsa. 1-jild. Hayrat ul-abror. – T: G‘. G‘ulom nomidagi nashriyotmatbaa ijodiy uyi, 2006.

